

IRODALOM.

Péchi Simon Psalteriuma. Közzéteszi *Szilády Áron*. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1913. 290 lap. Franklin-nyomda. Ára 6 K.

Régi irodalmunk homályban rejlő kincsei közül egy ismét napvilágot látott. Hogy valódi kincs, azt Szilády Áron előszavának irodalomtörténeti súlyú értékelése tanúsítja. Péchi Simonnak köszönhetjük a régi magyar irodalom legjobb prózai zsolnáfordítását.

A kézirat, mely a kiadás alapja volt, nagyobb részében Bet Jánosnak, kisebb részében (az eleje és a címlap) Szilády Áron szerint «talán» magának Péchinek írása. Szükséges és érdemes volna Péchinek levéltárainkban hozzáférhető leveleivel összevetni.

Szilády Áron megjegyzi az Előszóban, hogy Péchi zsolnáfordításának egy másik, a kalocsai érseki könyvtárban előkerült kézirati példányát kiadásánál már fel nem használhatta. Nem szeretnők, ha ez az észrevétele bárki szemében levonna akár egy szemernyit e kiadvány értékéből. Előttem van a kalocsai kézirat: szóról-szóra megegyezik a zsolnárszöveg a kinyomatott művel. Ez érthető is, mert a kiadvány alapjául szolgált Psalterium-kézirat 1629-ben készült el, a kalocsai ugyanakkor, talán szintén magának Péchinek felügyelete alatt. Egy egész levél hiányzik a Szilády-használt székelykeresztúri kéziratban, az L. zsolná s ennek szövege pótolható lett volna a kalocsaiából, de a kalocsai Zsolnárkönyv meg nem hozza sehol a teljes zsolná-kommentárt, mert ad usum delphini, egy iskolás fiú számára készült. Így a hiányzó lap pótlása nem lett volna teljes és a kiadott kézirat igazi unikum-jellege sem maradt volna érintetlen.

A kalocsai Psalterium-kéziratot tehát, ha ismerte volna is a kiadvány gondozásakor, valószínűleg mellőzte volna a kiadó, mert a jegyzetek igen hiányosak benne, a zsolnárszövegek pedig szóról-szóra egyezők a felhasznált székelykeresztúri kézirattal. (Csak azért nem írhatom, hogy betűről-betűre megegyezők, mert Szilády Áron a mai helyesírással teszi közzé a Psalteriumot.)

A kiadvány megbízható, fontos kútfője a nyelvészeknek. A kiadvány végén a Szójegyzék nem a pusztá, szokásos nomenklatura, hanem Péchi sajátos nyelvhasználatának repertoriuma. Szerettem volna, ha jelentés-tanilag bővült volna Sziládynek ez a becses összeállítása Péchi konkrét-zóló hajlamának feltüntetésével, mint mikor például a CXIX. zsolnában a restelkedni szót késlekedni értelemben használja. Nyelvünk bűvárait azon-

ban index nélkül is vonzaná a Nyelvtörténeti Szótárban még fel nem dolgozott gazdag nyelvanyag. Így még inkább sietnek majd kiaknázására.

Minket itt irodalomtörténeti szempontból érdekel a Psalterium. A mű ugyanis a következő kérdésekre nyit perspektívát: Első vagy végleges fogalmazásban van-e előttünk Péchi zsoldtárfordítása? Azonos-e ez a szöveg a szombatos imakönyvekben lévő 69 zsoldtárral? A névtelen írójú szombatos imakönyv Péchinek tulajdonított szerzőségét igazolja-e a Psalterium? Az imakönyv írása egyengette vajjon a Psalterium mai szövegét, vagy megfordítva?

Ezeket a kérdéseket Szilády Áron nem veti fel. Előszava szerint Kohn Sámuelnek *A szombatosok* c. könyvében megoldottnak látja a Péchi irodalmi műveire vonatkozó problémákat.

Kohn Sámuel megállapításaiba azonban nem lehet belenyugodnunk. Kohn Sámuel szerint előbb készült a Psalterium, s utóbb, 1630-on túl az Imakönyv. Szerzőjük, Kohn Sámuel szerint, azért egy, más kisebb, stiláris okokon kívül, mert a Psalterium zsoldtárai és az imakönyvek zsoldtárai szóról-szóra megegyezők.

Egyik állítás sem helyes.

A legrégebb imakönyvek a szombati imában Bethlen Gáborért fohászokodnak, aki 1629-ben halt meg. A Psalterium tudvalevően 1629 szeptemberében készült el. Legjobb esetben tehát az imakönyv befejező munkálatai egybeesnek a Psalterium szerzésével, de a Psalterium elkészülte nem előzheti meg az imakönyvnek évek munkáját igénylő fordításait.

A Psalterium zsoldtárai közül tizenhárom, úgymint a III., XXIII., XXX., L., LXXIV., LXXIX., XCII., XCVI., C., CV., CVII., CXI., CXLIV. teljesen eltérő szövegű valamennyi imakönyv kéziratának megfelelő részű szövegétől és szóról-szóra megegyező a többi ötvenhat imazsoldtár, — de csak a kalocsai, az imakönyvet is tartalmazó kódexxel.

A többi imakönyvben ezek szintén, bár nem lényegesen, eltérő szövegek. Nem annyira, hogy mind a 69-ben az azonos szavakban való azonos héber nyelvtani elnézések, botlások, stílfordulatok alapján a szerző azonosságát meg ne állapíthatnók.

Ime tehát a Psalterium, amint előttünk már nyomtatásban van, *másodszori fogalmazása* Péchinek, mégpedig hatvankilenc zsoldtár tekintetében.

Előbb imaszerzés közben fogalmazta s közülük tizenhármát (a kezdő-Bet-imakönyvbelieket), melyek már átmentek a hívők tudatába, a teljes imakönyvben is meghagyott eredeti fogalmazásukban, de mert a Bet-imakönyvben több zsoldtár nem volt (a hívők ekkor a Bogáti Fazekas Miklóseiból imádkoztak, kit Péchi is ajánl), a többit, melyeket később ugyancsak az imakönyv számára fordít, már egy imakönyvben kicseréli a végleges szöveggel s ez már egyezik a Psalterium szövegével is. Az imákban nem szereplő zsoldtárokat később fordította, nem volt szüksége kétszeri fogalmazásra, több gyakorlatra, ezek nincsenek is meg sehol eltérő fogalmazásban.

Minthogy a Psalterium mindkét létező kéziratában csak a végleges szöveg van megörökítve, nem is kívánhatjuk, hogy Szilády Áron a varián-

sokat feltüntesse. Ezek a szombatos imakönyvekben szerepelnek, tehát a szombatos imakönyv kiadásánál fontosak.

A Psalterium szövege jobban ragaszkodik a héber eredetihez, de művészibb is, mint az első fogalmazás. Héberül és magyarul egyaránt jól értő számára is utánozhatatlan fordítás. Ezt az eddig alig hozzáférhető irodalmi terméket tette lelkiismeretes, szerető gond becses birtokunkká.

HARMOS SÁNDOR.

Csipak Lajos: Horatius hatása az ó- és újklasszikus iskola költőire. Kolozsvár, 1912. 150 l. Gombos Ferenc nyomdája. (Értekezések a m. kir. Ferenc József-tudományegyetem magyar irodalomtörténeti szemináriumából. 4. szám.)

E munka doktori értekezésnek készült, ám derekas voltával kiemelkedik az átlagos színvonal fölött. Mint maga a szerző is megemlíti bevezető szavaiban, többet ad a címben ígértnél, röviden az előző korok irodalmára is ügyet vet s Horatius hatását a megújulás korának összes költőinél nyomozza, a fősúlyt azonban mégis különösen az ó- és újklasszikus iskola költőire veti. Érdeemes munka. Jól tudjuk, hogy nálunk a latin évszázadokon át mintegy második anyanyelvünk volt: nyelve a közéletnek, törvényhozásnak, iskolának, irodalomnak, sőt még a magán érintkezésnek is. Milyen hatása lehetett hát a latin irodalomnak egész szellemi fejlődésünkre! S Horatius állandóul iskolai olvasmányul szolgált. Minden műveltebb ember bizonyos ismeretét vitte magával az életbe. S ha a költő elfogadta és éreztette hatását, az olvasó lelkében megértésre, együttérzésre talált. Ismerték, szerették, fordították, utánozták, hivatkoztak rá, tanultak tőle, mind a mai napig. Medgyes Lajos életrajzában egy bájosnak mondható esetet említék. Egy kamarai csász. és kir. erdész 47 évi szolgálat után nyugalomba vonulva, majdnem 40 év óta Horatius modorában és az ő versformáiban készített költeményeit javítgatja s lefordítja Horatius összes ódáit az eredeti versmértékben. Studiummal és nagy szeretettel foglalkozik a 73 éves öreg ember kedvelt költőjével. Gyermekkoromban egy előkelő urat ismertem, aki Horatiusnak egy kis zsebbeli kiadását utazásai közben is mindig magával vitte s bár jórendin könyv nélkül tudta már régen, buzgón olvasgatta. És az érdeklődés napjainkban sem szűnt meg. A Kisfaludy-Társaságnál kiadásra várnak az ódák Szász Béla rimes fordításában s csak nemrégiben is olvashattunk egyik lapban Horatius-fordításokat. Szerzőnk is azt hiszi, hogy Horatius megérdemelné, hogy nagy hatását az egész magyar irodalomra vonatkozólag kimerítő kutatás tárgyává tegyük. Ez többek munkája lehetne. Ő szűkebb körre szorítkozik. Teljességet, mint a szótári anyag gyűjtésénél, itt is alig érhetni el. Ebben van a dolog egyik nehézsége. Mindamellett szerzőnk komoly, lelkiismeretes munkát végzett, amely teljes elismerésünkre méltó. Nehézzé, kényessé teszi a dolgot az is, hogy a hatások keresésénél könnyen túlságba csaponghatni. Hatást láthatunk általános, közkeletű szólalokban is, ahol pedig semmi kimutatható hatás nincs. Szerzőnk itt is öntudatos tárgyilagossággal, higgadtsággal járt el.

Egy pár gondolat azonban olvasásközben felötlött lelkünkben. Horatiusnak az egyes költőkre való hatásáról már több értékes tanulmány jelent meg. Ezekre az előmunkálatokra — igen helyesen! — folyvást hivatkozik szerzőnk s az eredményeket felhasználja. De Horatius esztétikájának hatásáról kezdvén beszélni, mellesleg megjegyzi, hogy: az esztétika rendszeresebb művelése ugyanakkor kezdődik hazánkban, mikor az irodalom megújulása. (62. l.) Ennyi! S e közönségesen ismert tény igazolására hivatkozik Radnai Rezsőnek *Aesthetikai törekvések Magyarországon* c. művére. Mirevaló itt a hivatkozás? Annál felülőbb, mert épen a *rendszeres esztétikára* vonatkozólag jóval előbb (1874-ben) jelent meg *Az esztétika hazánkban* c. tanulmány. Radnai az ő érdemes munkájában tovább fejleszti e gondolatot s a nem rendszeres esztétikai törekvések vizsgálatára is kiterjeszkedik, hivatkozával (természetesen!) az előbbi tanulmányra is. Nem érzékenységből mondom. De nálunk kórság, hogy a protekciót még ilyen térre is beviszik. Némely író t emlegetünk, ha kell, ha nem, mást meg agyonhallgatunk. Tudom, hogy itt nem ez az eset. De a gyanúszkodáshoz szokott olvasó könnyen erre a gondolatra tévedhet. Annál is inkább, mert Berzsenyi ódáinak a Jeles Írók Iskolai Tárában megjelent jegyzetes kiadásáról, amelyben a szükséghez képest Horatiussal való egybevetések is vannak, sehol szó sincs, valamint Döbrentei alapvető Berzsenyi-magyarázatairól sem. Ellenben Hörl Gyulára kétszer is hivatkozik. Nem akarok félreértetni. Én Hörl munkáját nem ismerem, tehát sem védelmembe nem vehetem, sem el nem ítélem. De az író szempontjából beszélek. Először azt mondja, hogy Csengeri értekezése után semmi újat nem mond. (109. l.) Másodszor egy összevetéséről szól, melyet helytelennek talál. (114. l.) Hát ha szerzőnk úgy gondolkozik róla, miért akarja e névvel terhelni emlékezetünket? Azt sem tartom egészen helyénvalónak, hogy Csengerinek Horatiusról való ítéletét egy 1881-ben megjelent ifjúkori Catullus-fordításához írt cikkelyéből veszi, noha 1905-ben az egész római irodalomtörténetet rendszeresen tárgyalva, hosszú, alapos, elmélyedő búvárkodás után a tudós megállapodott, higgadt ítéleteivel találkozunk. (Egyetemes irodalomtörténet, II. k.) Azért ebben is benne van az a gondolat, amit szerzőnk ki akar fejezni, hogy Horatius költészetének értékét különbözőképen ítélik meg s hogy Csengeri nincs a feltétlen magasztalók közt.

Mindezeket azért mondom, mert a fiatal szerzőtől még sok érdemes munkát várhatunk. Nem árt, ha az eféléket is megszívleli, gondolkozik róluk.

Stílje, nyelve szép, folyamatos, magyaros, bár előfordulnak ilyen kifejezések is: röviden azt mondhatnánk (14.), hogyan mernénk azt várni (18.); eltérnénk az igazságtól, ha azt mondanánk (48.), mi azt se mondanánk (61.); hosszas volna, ha mind fel akarnánk sorolni (92.), nem mernénk ezt az összehasonlítást megtenni (96.), (azt) bátran fordításnak tartanánk (111.), úgy vonhatnánk meg a kis dal jellegét (122.). Ez utóbbi egyszersmind nem is szabatos. Hogy lehet jelleget *megvonni*? Épen úgy, mint az előszóban *betöltött* szerepről beszél. A szerepet nem töltik

be, hanem játszásk. Ha már mindenképen töltögetni akarunk, a szerepkört lehetne betölteni. Ez is olyan suta hirlapi szó: leközöljük. (143.) S hogy már mindent elmondjak, mikor szerzőnk Horatius után (Carm. III. 4.) elbeszéli, miként oltalmazták meg a Múzsák már gyermekkorában a költőt, azt mondja, hogy myrtyus- és babérlombokkal hintik be, így rejtik el a mérges kigyók és vad medvék ellen. (89.) Az eredetiben is csak *ursusról* van szó. Így félreértésre ad okot, mintha *szelid* erdei medvéktől is tartathatót volna.

A könyv külső kiállítása, nyomása szép, tiszta. Kisebb sajtóhibák (bár könnyen észrevehetőek) fordulnak elő. Például: De ugyanezt *azt* (az) *Ars poeticá*bán is előhozza. (64.) Horatius *hire* (híres) helye. (U. o.) Nulla dies *színe* (sine) linea. (68.) Ignem *Fraudem* (Fraude) mala gentibus intulit. (87.) *Testi* (pesti) barátim. (96.) A bohó pagátot *elfogadni* (elfogni, 97.). Mintha csak 200 (2000) évvel előbb élne. (110.) *Megse* (meg se) próbáljuk. (143.) Oh más, *más* magyar kar menyköve villogott. (138.)

Ismétlem, az író derekas munkát végzett s bizodalommal várhatjuk további munkálkodását.

VERSÉNYI GYÖRGY.

Sztripszky Hiador: Jegyzetek a görög kultúra árpádkori nyomairól. Budapest, 1913. 176 l. Szerző kiadása. Fritz Ármin nyomdája. Ára 2 K.

E munka azt akarja bizonyítani «jegyzetekben», hogy a IX—XI századbeli magyarságot politikai és egyházi téren a görögkeleti vallású szláv népektől való hatások is érték; sőt valóságos görög művelődési hatások is (4. l.). E tekintetben tulajdonképen ugyanazon nyomokon jár, mint a gör. szert. kath. magyarok római zarándoklatáról szóló Emlékkönyv (Budapest, 1901) és Artim Mihálynak «A Halotti Beszéd és könyörgés ritualis szempontból — kézirat gyanánt — Bártfa, 1903» c. kiadott kis füzete. Szerinte «határozott nyomok, egészen világos (?) emlékek amellek mellett szólnak, hogy a magyarság keresztényesedésének első korszakában nagyon szoros (?) kapcsolatba jutott a görög kultúrával. Építészet, ötvösművéség, numizmatika, oklevéltan egyenlő határozottságú bizonyosságait magyar irodalomtörténeti (?) és köztörténeti emlékek erősségei tetőzik». (9—10. l. A kérdőjelek tölem valók.) — Ennek bizonyíttására hivatkozik a XII. századbeli másolatban (?) reánk maradt Halotti Beszédre, s Karácsonyival és a történetírás más, róm. kath. képviselőivel szemben az elfogultság vádját éreztetvén (12. l.) a «hazai régi græcismus» megrajzolásához fog. Előbb a görög kultúra hazai nyomairól szól, többnyire ismeretes érvekkel (15—47. l.) majd a «Halotti Beszéd és könyörgés mint a görög szertartás emléke» (49—71. l.) címmel értekezik. Minket főként ez érdekel. Azért hadd lássuk közelebbről!

Az Árpádkor ó-hitű (?) magyarságának kulturai hatása illusztrálására igen alkalmas — szerző szerint — egyebek közt a Halotti Beszéd, amely nemcsak a magyar nyelvnek, hanem a hazai görög szertartású egyháznak is legrégebbi írott emléke (!?). T. i. még mindig *Toldy* után indul, «hogy

az egy, több leíró kéz alatt idővel elváltozott aggrégi szövegnek mása», s *Szinnyeit* idézi, hogy a Halotti Beszéd csakugyan egy régebb szöveg után készült másolat (M. Nyelv. 1895 [!] helyesen 1905. 20. l.). Úgy látszik, nem tudja, hogy már azt megelőzőleg *Sebestyén Gyula* «A Halotti Beszéd szerzője és kora» (Ny. K. 1898), azután pedig *Mészöly Gedeon* «A Halotti Beszéd nem másolat voltáról» (Nyr. 1908) alaposan kimutatta, hogy a Halotti Beszéd nem másolat, hanem eredeti, egységes mű, és *Sebestyén* azt is, hogy szerzője a XIII. század első évtizedének második felében, 1205 és 1210 közt készítette (NyK. id. h. 99. l. és A Pray-kódex kora, M. Kvszemle 1898. 51. l.). Ez ma a legelfogadhatóbb eredmény az előtt, aki ez emlékekkel behatóan foglalkozott; mint az emlék nyelvjárásának megállapításáról szóló, közelebbről végre megjelenő dolgozatom okleveles adatai alapján is látható lesz. Mit beszélünk még mindig csupán föltevésből régebb szövegmásolatról ott, hol több másolatot vagy más eredetit nem tudunk kimutatni s hol a kódex a maga egészében II. Endre idejéből származik; hol az emlék egységes és nem keverék nyelvjárású — mint kimutathatni — s nyelvi alakjai egyenesen abból a korból származtathatók és nem régebb időből!

Azután az emlék görög szertartásbeli vonatkozásairól beszél a szerző s közben szlávós (?) mondattani sajátosságra is figyelmeztetve (Es mend paradisumban uolou gimilcietul monda neki elnie),¹ rátér *Ártim* fejtegetésére. Nyelvészeti nézeteit, tulajdonképp csak *Melich* ellen intézett támadásait, nem teheti magáévá, de különben a Halotti Beszédre vonatkozó megállapításait teljes egészükben ismétli, úgy, mint *Ártim* a *Bártfai Lapokban* (!) közzétette. Nem állítja, hogy a Halotti Beszéd a maga egészében görög rendtartású rituális könyvből vett szószerint való fordítás, de a papi, kiváltképen pedig a szerzetesi temetésre előírt cerimonialénak nagy részével mégis összhangzik s így a görög szertartás emlékének nevezi. «A Halotti Beszéd leírója előtt kétségtelenül (?) a típikből és euchologionból vett görög rituális szövegek feküdhettek, és pedig akár latin fordításban, akár pedig görög eredetiben. Ezeknek az olvasmányoknak (?) néhol szószerinti fordítása, néhol pedig csak reminiscenciája került a leíró tolla alá» (55. l.).

Erre *Ártim*nak nem sokat érő fejtegetéseit idézi szó szerint — bár nem jelzi, — csak itt-ott módosít valamit s mivel a szakirodalmat nem ismeri, természetesen a hibákat is átveszi; így a Halotti Beszéd szövegének rossz idézeteit is («*gyümölcsösel, mondá neki, hogy éljen; pokolnak vésze; a felé tartók vagyunk*», stb.). Bizonyítja *Ártim*mal, hogy a Halotti Beszéd görög szerzetes temetése alkalmával mondatott» (57. l.). Holott már *Rájner Lajos* rámutatott: miként van az, hogy e beszéd emléket nem görög, hanem latin szertartású missale őrizte meg... és honnét kerül a görög szertartású magyar predikátor szájába a latin szó: «*Clamate ter?*» (Kath. Szemle 1902. 27). Persze *Sztripszky* ezt is könnyen elintézi egy

¹ Hibásan idézi, vö. Halotti Beszéd; magyarosságára pedig addig is, míg értekezésem megjelenik, vö. Ny. K. 28: 193. l. és *Simonyi M. Hat. I.* 80. és 256. l.

jegyzettel: «*A clamate ter* záradék arra vall, hogy a görög barátok együtt laktak a latinokkal, tehát a latinosodásra» (66. l.). Úgy látszik, nem ismeri e beszéd és kódexe történetét, *Döbrentei*, *Ocskay A.*, *Prikkel M.* és mások fejtegetését; nem tudja, hogy a beszéd nemcsak szerzetes temetése számára készült beszéd, hanem a Benedek-rend pannonthalmi kolostorában a deáki (pozsonymegyei) egyház számára készített misekönyvben fordul elő, mint mintabeszéd nemcsak szerzetesek, de általában hívek temetésére. Egy vademecum a pap számára, melynek lehetnek a gör. kath. tipikonnal is egyezősei a görög és római kath. egyház közössége alapján, de hiszen a latin Vulgataból is idéz ilyen egyezéseket *Ártim* és a kath. temetési énekből is; tehát épen oly joggal lehetnek a latin vulgatabeli remeniscenciái is. A *Kyrie eleison*-ról pedig már *Révai* ezt mondta több alappal: «Formula est veniam a Deo precantium a Græcis in Ecclesia etiam Latina usu recepta» (*Antiquitates* I. 292), s már néhai *Rupp Kornél* kimutatta, hogy bár térítőink különböző szerzetbeliek voltak is, a szellem római volt, a ritus a római szék által előszabott s ezt megtaláljuk pl. a németek ritualejában is. A *Kyrie eleison*-t ott találjuk mindenütt. (L. Tanulmányok a XVI. század vallásirodalmából, 1898. 74—80. l.)¹ Hogy pedig a *könyörgés* nem a görög «*panachis*» fordítása valami képzelt magyar szertartáskönyvből, mint *Ártim* állítja (69. l.), arra vö. már a *Révaitól* idézett nürnbergi latin eredetit és a Halotti Beszédet tartalmazó kódexben levő latin könyörgést is (*Zolnai*, *Nyelvemlékeink*, 52—53. l.).

Ime nem szükséges nekünk az *Ártim*-féle eredményekhez fordulnunk (69—71. l.), amelyek mintegy tendenciózusan készültek a görög katolikus magyarság magyar egyházi nyelvének ezeréves igazolására és sok járatlanságot árulnak el a nyelvészeti fejtegetésekben. (Vö. pl. a *paradisum* alakra vonatkozó naiv okoskodással szemben *Melich*, *Szlávj*. II. 359.)

Úgy látszik a Sztripszky munkája is csak alkalmi szerzemény, amely függelékben bibliografiai jegyzeteket is közöl az óhitű magyarság irodalmából s ez egyház liturgiájának 1795-iki fordítását is. Csak azt kérdjük, miért nincsenek ez emlékek közt a XVII. század vége előttiek? A szorgalmas összeállítás még nem tudomány s legkevésbé ilyen kérdésekben! A mű különben, mint látható, nem sokat ér. Az eddigi eredményeket épen nem dönti meg a Halotti Beszédre vonatkozólag se. De nem is ismeri azokat. Stílusa ellen is több kifogást tehetni. (Vö. 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 26, 31, 41, 51, stb. l.)

ERDÉLYI LAJOS.

Barbul Jenő: Fejezetek a román irodalomtörténetből és A román történetírás. Budapest, 1912. (A Cél 1911—12. évf.-ből.)

A magyar irodalomtörténet körébe tartozik azon kölcsönhatások kutatása is, melyeket a magyar, valamint a hazai és szomszéd más nyelvű népek irodalma egymásra gyakorolt. Ebből a nézőpontból érdekelheti az

¹ Vö. pl. a Petruslied szövegét is, Germ. Bibliothek I: III. Althochdeutsches Lesebuch, 112. l.

Irodalomtörténetet a Barbul tanulmánya, annál is inkább, mert a filológiai szakirodalom tudomást sem vett róla, a történelmi is csak az első részről. (Századok, 1913. évf. 1. sz.) Teljesen bírálat nélkül hagyni azonban nem tanácsos, mert a magyar-oláh irodalmi érintkezés feldolgozása teljesen hiányozván, az érdeklődőket nagyon megtéveszthetné a dolgozat, ha elveiben és adataiban — más forrás hiányában — megbíznának.

Az I. részről a Századokban megjelent bírálatomra utalva, itt csak a *Román történetírás*-sal foglalkozom; megjegyzem, hogy időközben a hazai oláh sajtó is tudomást vett e dolgozatokról: a brassai Gazeta Transilvaniei 1913. 13—15. számaiban részletes és alapos bírálat jelent meg az I. részről, valamint a II. rész erdélyi történetírásról; ha a tulságosan éles hang nem is helyeselhető, de el kell ismerni, hogy tárgyilag igaza van: «e cu desăvârşire exclus, ca publicul ungurese să poată intelege ceva din studiile acestea . . .» stb. (Lehetetlen, hogy a magyar közönség valamit értsen ebből a dolgozathoz, mely nem tartalmaz mást, mint a XVI—XVII. században megjelent oláh írásművek értelmetlen és lázítóan hiányos felsorolását stb.)

Legnagyobb baja mindkét dolgozatnak, hogy a szerző elavult feldolgozásokat *kivonatol*, sok helyt ezeket is rosszul. Hasdeut és Adamescut csak Magyarországon lehet az «újabbkori román irodalomtörténet legkiválóbb művelőjének» és «az újabbkori irodalomtörténetírók legkiválóbbjának» nevezni (A Cél, 375., 376. lap). A mi eredeti Barbulnál: az előszó (U. o. 364—7. l.), az egyenesen hajmeresztő. Azt meséli, hogy a papság ellensége volt a hittanon kívül minden tudománynak, ezért nem irtak történelmet, s «ha akadt bátor férfiú, aki nem törődött az előítéletekkel, a fenyegető egyházi átokkal» stb. és történelmet írt, munkája olvasatlanul hevert fiókjában, később elkallódott, «vagy ha véletlenül valamelyik kolostor könyvtárában napfényre került, ott menten elégették, nehogy az átkos írás másokat is megfertőztessen».

Úgy látszik, a szerző összetéveszti a krónikákat a virágénekekkel.

«Talán nem volt nép egész Európában a középkorban, melynek intelligenciája annyira idegenkedett volna anyanyelvétől, s általában mindentől, ami román, mint Moldva és Havasalföld akkori urai, bojárai. Túlzás nélkül elmondhatjuk, hogy helytelen, nemzetietlen nevelésük folytán szegyélték román voltak, s ahol csak teheték, le is tagadták azt balga együgyűségükben». (U. o. 365 lap.)

Hát ugyan minek mondták magukat szegények, szeretném tudni! S ezt mind a szláv papság csinálta volna.

A dolog így áll: román még Mihály vajda alatt is parasztot, jobbágyot jelentett, ezt persze, hogy nem vállalták a bojárok, ellenben oláh, szláv, kún és magyar nyelvű, patarén, görög keleti, mohamedán s részben katolikus vallású néptörödékek összeolvadásából a középkor vége felé két oláh nyelvű és hivatalosan keleti, de tényleg inkább patarén hitű ország keletkezett: Moldva és Havasél. Az előbbi népe magát és nyelvét majdnem a mai napig moldovának, azaz moldvainak, az utóbbi muntean-nak nevezte. Míg nemzeti multja nem volt, egyiknek sem lehetett

történetírása, de a hogy önálló állami léthez jutott, s a fejedelmek és országnagyok gazdagon dotált szerzetes-kolostorokat alapítottak, ezekben meg is kezdik a rendes évkönyvek vezetését éppen ezek az agyonkárhozott szláv papok, tehát az egyház. Mint a hogy a római egyház papjai latinul írtak nálunk, úgy írtak ők saját egyházuk hivatalos nyelvén, a szlávon. Moldvában négy kolostor is vezet évkönyvet; ezekből Ráres Péter fejedelem összeállíttatja Makarios szerzetessel a hivatalos krónikát. Ebből a szláv krónikából írja Ureche a maga nagy krónikáját felhasználva Bilszki és Pankovszki lengyelekét. Ezt bővíti magyar forrásokból Simon, a «tanító», aki valószínűleg erdélyi ember. Folytatja 1594-től, ahol Ureche elhagyta, Costin Miron 1661-ig. Egyházi évkönyv már nem volt, mert 1587-ben megszűnt, éppen a szláv szerzetesek kiszorítása miatt: tehát Piasecki Pál püspök lengyel krónikásból, az erdélyi Bethlen Farkasból és apja, valamint más egykorú szereplők szóbeli adataiból merít.

Más munkájában ő kezdi a római eredetet és az összes oláhok összetartozóságát hirdetni. Costin Miron munkáját folytatja hivatali utóda Dubău Tudosie, s e hármat másolta inkább, mint átdolgozta Damian Vazul. Ez meg a Costin Miklós másolatában maradt meg. E csoporttól független a Kantakuzén Konstantin világkrónikája, mely csak Attiláig maradt meg, de Jorga igen elfogadhatólag bizonyítja, hogy volt folytatása is. Barbul különben a Milesceuénak tartja e krónikát, mert ezelőtt 20 évvel azt hitték.

Havaselen is így kezdődik a történetírás, csakhogy későbbi és gyengébb. A deali kolostor első főnökének életét (Nifon patriarcha) írta meg Gábor archimandrita, akit Athos-hegyről hoztak az argyasi kolostor élére. Első hivatalos krónika a Mihály vajda életéről szóló, melyet Tarnovszki András lengyelre fordít. A latin fordítást Barbul is említi. Másik szláv krónika (versben) a Máté deali eguméné, 1618-ig megy. Ludescu Stoica másolatában is maradt egy krónika, melyet talán Udriste Nasturel írt. Úgy ezekről, mint a Buzesti-családi krónikáról, az Azarie-féleről stb. nem szól Barbul, a Stavrinós verses görög krónikája is eléggé forrásmunka későbbieknek.

Greceanu Radu és Capitanu Constantin hivatalos történetírók; az utóbbi magyar forrásművekből is dolgozik, Fogarasról szólva említi is az «idegen forrás»-t; hogy csak magyar lehetett ez, mutatják a «Luter Marton», «Bater (Báthory) Andres» átvételek.

E történetírók a Kantakuzén-ház írói, e család ősi ellensége a Bălăceanu család is iratott ellenkrónikát, ez Bécsben a Klein Sámuel kezébe került.

Hogy mi minden hiányzik még a Barbul dolgozatából és mi hibás, e helyen nincs terem kifejtetni. A moldvaiakat és havaseliakat össze-visszakeverve adja, az egyes krónikák összetartozóságát meg sem kísérli keresni, adatai lépten-nyomon hibásak, rég elintézett dolgokat vitat stb. Az erdélyi történetírókkal sem bánik sokkal jobban: e rész hibáit a Gaz. Trans. említett bírálata részletesen kimutatja, én csak a következő idézetet teszem hozzá: (Klein, *Sinkai*, Major) «... fölvértezve a modern

történettudomány minden fegyverével, megteremtői lettek az újkori oknyomozó román történetírásnak.» (465.) «Sinkai történeti hűséggel nem törődött, amely lelkiismeretességgel dolgozta fel a neki tetsző érveket, épen olyan felületességgel siklott át az ellentmondó történeti okmányokon, tényeken. Sokkal erősebb volt benne a fajszeretet, a lelkesedés, mint a történeti igazság megállapítására való törekvés.» (466.) Szép kis oknyomozás!

Még néhány szerény kérdést kockáztatok a szerzőhöz: mi az a *Marosszékmegye*? hol van Abaujban Szinyérváralja? Hogy lehet Budapest felől nézve Fogarashól Campolungba *bejönni*? Miért ír Bécs helyett következetesen *Wient*? Mi az a *kompillator*, *kompillálta*, *compillatio*? Ureche Gergelyt miért keresztelte el Györgynek? A személyneveket miért használja *articulusos* alakban? (*Radul Greceanul*, *Constantinul Capitanul*, *Filipescul*.) Hogy lehet *lengyel* versnek magyar munkában *oláh* a címe? hát a «*Notița pe o carte*», «*Subscriera lui Petru Voda*» stb. (Lapjegyzet egy könyvben, Péter vajda aláírása) talán cím, hogy idegen nyelven kell idézni? Igazán hiszi-e, hogy a «román történetet tárgyaló krónikák . . . nagyobbára eredeti, önálló dolgozatok?» (mert akkor az övé is az) s végül gondolja-e, hogy akár a magyar, akár az oláh irodalom nyert valamit az ő stílyakorlatával?

GAGYI JENŐ.